

Ἄρχιμ. ΑΝΔΡΕΑΣ ΝΑΝΑΚΗΣ

**ΕΚΚΛΗΣΙΑ
ΓΕΝΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ**

Ἐκδόσεις «ΤΕΡΤΙΟΣ»
ΚΑΤΕΡΙΝΗ

Τίτλος βιβλίου:

«Ἐκκλησία Γένος Ἑλληνισμός»

Συγγραφέας: Ἀρχιμ. Ἀνδρέας Νανάκης

© «ΤΕΡΤΙΟΣ»

ISBN: 960-7297-69-5

Ἐπιμελητής ἐκδόσεως: Γιάννης Κ. Παπαχρόνης

Ἔκδοση 1η: Ὀκτώβριος 1993

Ἐκδόσεις «ΤΕΡΤΙΟΣ» Κων/νος Δ. Παπαγιαννούλης

Κολινδρού 8, 60100 Κατερίνη. Τηλ. 0351-22.098 καί FAX

Παραγγελίες Ἀθηνῶν: Τ.Θ. 14014, 11501 Ἀμπελόκηποι

Τηλ. 01-77.10.609 (κα Βουρβαχάκη)

*Φωτοστοιχειοθεσία — Ἐκτύπωση Ὀφσετ «ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΤΙΚΗ»
Ἀγελῶου 6 — Τηλ. (031) 542.940 - 522.503 — ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ*

Π. Γιαννούλης - Κ. Τσολερίδης

ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟ ΚΑΙ ΓΕΝΟΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ

Ἡ ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶναι ἀλληλένδετη μέ τό ἱστορικό γίνεσθαι τοῦ Γένους τῶν Ὁρθοδόξων γενικότερα καί τοῦ Γένους μας, τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰδικότερα.

Μετά τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τό Γένος μας, ὁ ἑλληνισμός, ὁ ὁποῖος ἀργά ἀλλά σταθερά κυριάρχησε πνευματικά καί πολιτιστικά στή Βυζαντινή αὐτοκρατορία τήν ὁποία ἐξελλήνισε, ἔτσι ὥστε ἐπιβάλλεται πλέον, ὄχι μόνο γιά τήν ἱστορική ἀλήθεια, ἀλλά καί γιά λόγους ἐθνικούς, καί νά ὁμιλοῦμε γιά ἑλληνορθόδοξη Βυζαντινή αὐτοκρατορία, βρέθηκε μπροστά στήν ὀδυνηρή πραγματικότητα τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας πού ἀρχίζει τό 1453 μέ τήν πτώση τῆς Βασιλεύουσας. Στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐναποτίθεται πλέον ἡ διατήρηση τῆς θρησκευτικῆς καί ἐθνικῆς συνείδησης τοῦ ἑλληνισμοῦ, πού εἶχε συντελεστεῖ σαφέστατα στά ὕστερα χρόνια τῆς ἑλληνορθόδοξης αὐτοκρατορίας μας καί ἐκφράστηκε πεντακάθαρα στά Δεσποτάτα τῆς Ἡπείρου καί τοῦ Μυστρᾶ, στήν αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος καί στήν αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας, ὅπου γιά πρώτη φορά ὁ αὐτοκράτορας θά ὀνομασθεῖ «Ἑλλην βασιλεύς».

Ἡ τύχη ὁμοῦ καί τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν θά ἐναποθεθεῖ στό Πατριαρχεῖο. Οἱ Σέρβοι, μετά τίς ἐθνικές δραστηριότητες τοῦ Στεφάνου Δουσάν, ὁ ὁποῖος τό 1345 ἀνακηρύχθηκε «*τσάρος καί αὐτοκράτορας Σέρβων καί Ἑλλήνων, Βουλγάρων καί Ἀλβανῶν*» καί τοῦ βασιλιά τους Λαζάρου, πού τό 1389 ἡττᾶται στό Κοσσυφοπέδιο, ὑποτάσσονται στούς Ὁθωμανούς. Οἱ Βούλγαροι μετά τίς ἐθνικές προσπάθειες τοῦ Ἰωάννη Ἀσέν

τοῦ Β' (1218-1241) καί τοῦ Τσάρου τους Ἰωάννη Ἀλεξάνδρου (1331-1371), ὁ ὁποῖος εἶχε ὀνομασθῆ *αὐτοκράτωρ Βουλγάρων καί Ἑλλήνων*», μέ τήν κατάληψη τῆς Σόφιας (1382) καί τοῦ Τυρνόβου (1393) ἀπό τοὺς Ὀθωμανοὺς, βρίσκονται ὑπὸ τὴν κυριαρχία τους. Τέλος οἱ Ἀλβανοὶ μετὰ τὴν δράση τοῦ Σκεντέρμπεη Καστριώτη (1403-1468) ὑποτάσσονται καί αὐτοὶ στοὺς Ὀθωμανοὺς.

Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς, ἐκλήθη μέσα σέ ἀντίξοες συνθήκες, νά προστατεύσει καί νά διασφαλίσαι τὸ Ὀρθόδοξο φρόνημα τοῦ ποιμνίου του, τοῦ Γένους δηλαδή τῶν Ὀρθοδόξων γενικά καί παράλληλα νά συνεχίσαι τὴν πνευματικὴ καί πολιτιστικὴ παρουσία τοῦ Γένους μας, τοῦ ἑλληνισμοῦ, τόσο στό μικρασιατικὸ ὅσο καί στό βαλκανικὸ χῶρο.

Ἡ ὑπαγωγή ὄλων τῶν ὀρθοδόξων στό Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἦταν σύμφωνη μέ τὸ Κοράνι, πού ἐπέτρεπε στοὺς λαοὺς τῆς Βίβλου, στοὺς Χριστιανοὺς καί τοὺς Ἑβραίους, ἐφ' ὅσον πλήρωναν τὸ χάρατσι νά ζοῦν στό πλαίσιο τῆς μουσουλμανικῆς πολιτείας καί νά διατηροῦν τὴν πίστη τους, τὰ ἦθη καί τὰ ἔθιμά τους. Ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητῆς ἐπικύρωσε αὐτὸ τὸ δικαίωμα, πού τὸ Κοράνι ἔδινε στοὺς λαοὺς τῆς Βίβλου, μέ τὰ προνόμια πού παραχώρησε στὸν Πατριάρχη. «*Ἐδωκε δέ καί προστάγματα ἐγγράφως τῷ πατριάρχῃ μετ' ἐξουσίας βασιλικῆς ὑπογεγραμμένης κάτωθεν, ἵνα μηδεὶς αὐτὸν ἐνοχλήσῃ ἢ ἀντιτείνῃ ἀλλὰ εἶναι αὐτὸν ἀναίτητον καί ἀφορολόγητον καί ἀδειάσει-στόν τε ἀπὸ παντός ἐναντίου, καί τέλους καί δόσεως ἐλεύθερος ἔσῃται αὐτός καί οἱ μετ' αὐτὸν πατριάρχαι εἰς τὸν αἰῶνα, ὁμοίως καί πάντες οἱ ὑποτεταγμένοι αὐτῷ ἀρχιερεῖς*».

Μέσα στή νέα πραγματικότητα τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἀναδεικνύεται ἐθνάρχης, θρησκευτικὸς καί πολιτικὸς ἀρχηγὸς ὄλων τῶν Ὀρθοδόξων καί θέτει ὡς κύριο στόχο του, τὴν ἀρωγή καί συμπαράσταση τοῦ ποιμνίου του, διατηρώντας, ἐνισχύοντας καί διασφαλίζοντας τὸ ὀρθόδοξο φρόνημα τῆς βαλκανικῆς καί τῆς μικρασιατικῆς χερσονήσου. Ἡ ἐπιτέλεση τοῦ παραπάνω στόχου ἀκολού-

θησε μιά μακραινὴ πορεία μὲ πολλές ἀντιξοότητες, τὴν ὁποία μποροῦμε νὰ χωρίσουμε σὲ τρεῖς περιόδους. Ἡ πρώτη ἀρχίζει τὸ 1453 καὶ συνεχίζεται ὡς τὰ μέσα πρὸς τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰώνα, ἡ δεῦτερη ὀλοκληρώνεται μὲ τὴ μικρασιατικὴ καταστροφή τοῦ 1922 καὶ ἡ τρίτη περίοδος συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τὸ Γένος ἔχει νὰ ἀντιπαραίσει μὲ τοὺς ἐξισλαμισμοὺς, εἶναι δὲ πολὺ χαρακτηριστικὴ ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνη ἡ διάθεση τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Α' τὸ 1521, νὰ ἐξισλαμίσει τοὺς χριστιανούς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, σκέψη ἡ ὁποία ἂν καὶ δὲν ἐφαρμόστηκε, ὅπωςδήποτε ὅμως ἀπηχοῦσε τὴν εὐρύτερη διάθεση τῶν ὀθωμανῶν. Οἱ ἐξισλαμισθέντες, ἀκόμα καὶ αὐτοὶ ποὺ διατήρησαν τὴ γλῶσσα τους, ἀποκόπηκαν ἀπὸ τὸν κορμὸ τῆς ρωμιοσύνης καὶ ἀπωλέσθησαν γιὰ τὸ Γένος μας. Τόσο οἱ Βαλαῆδες τῆς Μακεδονίας, ὅσο καὶ οἱ Τουρκοκρήτες μὲ τὸν ἐξισλαμισμό τους καὶ τὴν ἀποκοπὴ τους ἀπὸ τὴν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, δέχθηκαν τὰ ἦθη, τὰ ἔθιμα καὶ τίς παραδόσεις τῶν μουσουλμάνων καὶ ὅταν τὸν 19ο αἰώνα ἄρχισε ἡ ἐθνικὴ συγκρότηση τῶν λαῶν τῆς βαλκανικῆς, αὐτοὶ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶχαν ἀρνηθεῖ τὴν ὀρθόδοξη πίστη, καὶ μαζί τῆς τὰ πνευματικὰ καὶ πολιτιστικὰ δεδομένα ποὺ ἐνσάρκωνε, διαφύλαττε καὶ διακήρυττε τὸ Πατριαρχεῖο, ἀπωλέσθησαν γιὰ τὴν ὀρθόδοξη πολιτισμικὴ ταυτότητα τῶν Βαλκανίων, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε τόσο στὰ χρόνια τῆς ἑλληνορθόδοξης αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, ὅσο καὶ στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Οἱ ἐξισλαμισθέντες ἢ ἔγιναν φορεῖς τοῦ νεοτουρκικοῦ ἐθνικισμοῦ καὶ ἐκτουρκίστηκαν ἢ ζητοῦν σήμερα, μὲ τὰ νέα πολιτικὰ δεδομένα τῆς Βαλκανικῆς, τὴν προστασία τοῦ πλησιέστερου πρὸς αὐτοὺς πνευματικὰ καὶ πολιτιστικὰ λαοῦ, τῶν Τούρκων.

Παράλληλα μὲ τὸν κίνδυνο τῶν ἐξισλαμισμῶν τὸ Πατριαρχεῖο ἀντιμετωπίζει τὴ δράση τῶν ρωμαιοκαθολικῶν μισιοναρίων, οἱ ὁποῖοι ἐκμεταλλευόμενοι τὴ δύσκολη θέση τῶν ὀρθοδόξων, προσπαθοῦσαν μὲ ὑποσχέσεις καὶ ποικίλες διευκολύνσεις νὰ τοὺς προσηλυτίσουν.

Μέ τήν ἐνίσχυση καί τή συμπαράσταση τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, τό Γένος μας κατά τήν περίοδο αὐτή ἀντιστάθηκε μέ καρτερικότητα, ἀλλά καί μέ ἀγωνιστικότητα καί διατήρησε τήν ὀρθόδοξη θρησκευτική του ἰδιαιτερότητα. Οἱ Μητροπολίτες, οἱ ἐπίσκοποι καί οἱ παπάδες συμπαραστάθηκαν στόν ὀρθόδοξο κόσμο τῶν βαλκανίων καί τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καί τόν ἐνίσχυσαν νά μείνει σταθερός στήν πίστη του. Ἡ εὐλαβική παράλληλα προσήλωση τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ στήν Ἐκκλησία του, κατά τήν ἰδιαίτερα δύσκολη πρώτη περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, ὑπῆρξε ὁ μοναδικός παράγοντας πού τοῦ ἐπέτρεψε νά διατηρήσει τά ἥθη, τά ἔθιμά του καί τίς παραδόσεις του, δεδομένα πού τόν ἀντιδιαστέλλουν ἀπό τοὺς κυρίαρχους μουσουλμάνους - ὀθωμανούς. Στούς μετὰ τήν ἄλωση χρόνους ἡ συνείδηση τοῦ Γένους μας χαλκεύεται μέ σημεῖο ἀναφορᾶς του τήν Κωνσταντινούπολη καί τό Πατριαρχεῖο, τό ὁποῖο ἐκφράζει τή δόξα καί τό μεγαλεῖο τῆς ἑλληνορθόδοξης βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μας. Ὁ δικέφαλος ἀετός, τό ἔμβλημα τῆς αὐτοκρατορικῆς δόξας, εἶναι τώρα τό σύμβολο τοῦ Πατριαρχείου καί θυμίζει στό Γένος μας, στή ρωμιοσύνη, τά περασμένα μεγαλεῖα, καθώς τόν βλέπει στά τέμπλα τῶν ἐκκλησιῶν καί στά ἄμφια τῶν κληρικῶν.

Ἡ ἰδεολογία τῆς ρωμιοσύνης στοιχειοθετεῖται τόσο σ' αὐτή τήν περίοδο, ὅσο καί στήν ἐπόμενη, μέ τοὺς μύθους καί τίς παραδόσεις γιά τήν κόκκινη μηλιά, τό μαρμαρωμένο βασιλιά, τήν Ἁγία Σοφία καί τά ψάρια τοῦ Μπαλουκλή. Ἡ ἑορτή τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ καί τό πανηγύρι πού ἀκολουθοῦσε μετὰ τή λειτουργία συνδέεται μέ τίς ἐλπίδες γιά τήν ἀνάσταση καί τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Γένους. Κατά τήν περίοδο αὐτή στόν Οἰκουμενικό Θρόνο, μεταξύ τῶν ἄλλων λιγότερο προικισμένων ἱεραρχῶν, ἀνέρχονται οἱ λόγιοι Πατριάρχες Διονύσιος ὁ Β' (1546-1556), Ἰωάσαφ ὁ Β' (1556-1565), Μητροφάνης ὁ Γ' (1565-1572) καί Ἰερεμίας ὁ Β' (1572) μέ κάποια διαλείμματα ὡς τό 1595.

Κατά τήν περίοδο αὐτή ἡ Ρωσική Ἐκκλησία — ἡ ὁποία τό 1459 εἶχε κηρυχθεῖ ἀνεξάρτητη ἀπό τό Πατριαρχεῖο, μέ τό δικαίωμα ὁ Μητροπολίτης Ρωσίας νά ἐκλέγεται βέβαια ἀπό τοὺς

ἐντόπιους ἱεράρχες, νά παίρνει ὅμως καί τήν τυπική ἐπικύρωση τῆς ἐκλογῆς του ἀπό τόν Οἰκουμενικό Θρόνο, — γίνεται ἐπί Ἱερεμίας τοῦ Β' ἀνεξάρτητο Πατριαρχεῖο. Ὁ Πατριάρχης ἐπισκέπτεται ἐπίσημα τή Μόσχα καί τόν Ἰανουάριο τοῦ 1589 ἀνακηρύττει σέ Πατριάρχη τόν ἕως τότε Μητροπολίτη Μόσχας Ἰώβ. Ἐπιστρέφοντας ὁ Ἱερεμίας ὁ Β' στήν Κωνσταντινούπολη ἐπικυρώνει ἀπό μείζονα σύνοδο τήν ἀνακήρυξη τῆς Μόσχας σέ Πατριαρχεῖο, κατατάσσοντάς τιν πέμπτη στήν ἱεραρχική σειρά τῶν ὀρθόδοξων Πατριαρχεῶν. Ἡ ρωσική ὀρθόδοξη θεολογία συγκροτήθηκε μέ βάση τήν ἑλληνορθόδοξη βυζαντινή θεολογική σκέψη καί βοηθήθηκε ἰδιαίτερα ἀπό τήν παρουσία τοῦ Μάξιμου τοῦ Γραικοῦ κατά τήν ἐκεῖ γόνιμη καί περιπετειώδη παραμονή του (1518-1556).

Τήν ἴδια περίοδο στόν πατριαρχικό Θρόνο ἀνέρχεται ὡς τοποτηρητής ὁ Ἀλεξανδρείας Μελέτιος Πηγαῶς, κληρικός μέ δυσσεύρετο ἦθος, σπουδαία μόρφωση καί μεγάλα διοικητικά προσόντα. Ὁ Μελέτιος Πηγαῶς γεννήθηκε στό Ἡράκλειο τῆς Κρήτης, τόν τότε Χάνδακα, τό 1549. Σπούδασε στή Βενετία καί τήν Πάντοβα. Ἦγουμενεύοντος στή Μονή Ἀγκαράθου τοῦ Σιλβέστρου, μετέπειτα Ἀλεξανδρείας (1566-1590), ἐκάρη μοναχός καί ἀνέλαβε τή διεύθυνση τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου πού λειτουργοῦσε στό Ἡράκλειο. Διετέλεσε ἡγούμενος τῆς μονῆς του (1569). Μετέβη στήν Ἀλεξάνδρεια πατριαρχεύοντας τοῦ Σιλβέστρου τόν ὅποιο καί διεδέχθη τό 1590. Πολλάκις ἀρνήθηκε ν' ἀνέλθει στόν Οἰκουμενικό Θρόνο, ἀλλά γιά κάποιον διάστημα (1597-1598) ἀναγκάζεται νά παραμείνει ὡς «*τοποτηρητής*», πιστεύοντας, μάταια ὅμως, ὅτι θά ἐπιθε τοὺς φίλους του Μάξιμο Μαργούνιο ἢ Γαβριήλ Σεβήρο, ν' ἀναλάβουν Πατριάρχες Κωνσταντινουπόλεως. Πέθανε τό 1601. «*Πολύς τήν σοφίαν καί τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πρόμαχος θερμός, πανευκλεής καί πανσέβαστος*», προστάτευσε μέ θάρρος καί δυναμικότητα τήν Ὀρθοδοξία ἐναντι τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καί ἐξέφρασε κατά τόν καλύτερο τρόπο τήν ἀγωγή τῆς ἐποχῆς του.

Ἕνας ἄλλος μέγας ἱεράρχης αὐτῆς τῆς περιόδου εἶναι ὁ Κύριλλος Λούκαρης, Πατριάρχης μέ πανεπιστημιακή μόρφωση

ση, καί σπάνιο ἦθος. Ὁ Κύριλλος Λούκαρης γεννήθηκε καί αὐτός στό Ἡράκλειο τῆς Κρήτης τό 1572. Σπούδασε στή Βενετία καί τήν Πάντοβα. Ἐκάρη μοναχός στή Μονή τῆς Ἀγκαράθου καί στή συνέχεια ὑπηρετήσε τό Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας, πατριαρχεῦοντος τοῦ θείου του Μελετίου τοῦ Πηγᾶ, τόν ὁποῖο διαδέχθηκε στό Θρόνο (1601-1620). Ἐξελέγη ἔπειτα Οἰκουμενικός Πατριάρχης καί ἀντιμετώπισε τή δράση τῶν Ἰησουϊτῶν, οἱ ὁποῖοι ὅπως γράφει «ποτέ δέν ἐλλείπουσιν ὡς τήν σήμερον νά κάμνουσι κάθε λογῆς ἐνέδραν μέ πολλά πανουργήματα νά μᾶς διώκουσι καί νά μᾶς ζημιώνουσι καί νά γυρεύουσι τόν χαλασμόν μας καί τόν ἀφανισμόν τοῦ Πατριαρχείου καί ὅλης τῆς Ἐκκλησίας τῶν Γραικῶν». Γι' αὐτό συνεργάστηκε μέ τούς Ἀγγλικανούς καί τούς Προτεστάντες. Ἀναδιοργάνωσε τήν Πατριαρχική Σχολή μέ διευθυντή τό Θεόφιλο Κορυδαλλέα, ἐγκατέστησε ἑλληνικό τυπογραφεῖο καί ἐξέδωσε τήν πρώτη νεοελληνική μετάφραση τῆς Καινῆς Διαθήκης πού φιλοπόνησε ὁ Μάξιμος ὁ Καλλιπολίτης.

Τό Βατικανό συνεργαζόμενο μέ τούς Ἰησουῖτες, τήν Αὐστριακή πρεσβεία στήν Κωνσταντινούπολη καί ἄλλους ἀντιπάλους τοῦ Λούκαρη, πέτυχε τήν καταδίκη του ἀπό τούς Τούρκους καί τό στραγγαλισμό του ἀπό τούς Γενίτσαρους στίς 27 Ἰουνίου 1638. Τό σῶμα του ρίχτηκε στό Βόσπορο. Ἡ παραπάνω στάση καί οἱ δραστηριότητες τοῦ Λούκαρη καί τοῦ Πηγᾶ βοηθοῦν ἀναμφίβολα τή συνέχιση τῆς πνευματικῆς καί πολιτισμικῆς κυριαρχίας τοῦ Γένους μας μέσα στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία.

Ὁ ἀγώνας τῆς Ἐκκλησίας καί τοῦ Γένους μας κατά τοῦ ἐξισλαμισμού ἀλλά καί κατά τῆς προπαγάνδας τῶν ρωμαιοκαθολικῶν μισσιοναρίων κορυφώνεται μέ τό θάνατο τριῶν ἐνεργεῖα Πατριαρχῶν: Κύριλλου τοῦ Λούκαρη (1638), Παρθενίου τοῦ Β' (1651) καί Παρθενίου τοῦ Γ' (1657).

Παρόμοιο σθένος μέ τούς παραπάνω Πατριάρχες ἔδειξαν καί ἄλλοι κατώτεροι κληρικοί ἀλλά καί ἀπλοί χριστιανοί. Οἱ σύγχρονοι ἄγιοι, ὁ ἱερέας Ραφαήλ, ὁ διάκονος Νικόλαος καί ἡ μικρή Εἰρήνη θανατώνονται ἀπό τούς μουσουλμάνους τό 1463.

Λίγες δεκαετίες αργότερα, τό 1527 θανατώνεται καί ὁ γιαννιώτης νεομάρτυρας Μακάριος.

Στό τέλος τοῦ 17ου αἰώνα ἀρχίζει μιὰ νέα περίοδος δράσης καί προσφορᾶς τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τό Γένος τῶν ὀρθοδόξων γενικά καί πρὸς τό Γένος μας εἰδικότερα. Ἡ τακτική τῆς ἀντίστασης καί τῆς μέριμνας τῶν ὀρθοδόξων μέσα ἀπό τά δεδομένα τῶν προνομίων, πού ἀκολούθησε τό πατριαρχεῖο κατά τήν πρώτη περίοδο, συνεχίζεται καί στή νέα δεύτερη περίοδο, μέ τή διαφορά ὅμως ὅτι κατά τούς χρόνους αὐτούς οἱ συνθήκες εἶναι σαφέστατα εὐνοϊκότερες γιά τό Γένος, γιατί ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία παρουσιάζει τά πρῶτα σημεῖα κάμψης καί παρακμῆς.

Μετά τήν ἀποτυχημένη πολιορκία τῆς Βιέννης (1683), τή συνθήκη τοῦ Κάρλοβιτς (1699) καί τή συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς (1716), ἡ ἄλλοτε πανίσχυρη αὐτοκρατορία ἐμφανίζει τά πρῶτα συμπτώματα τῆς παρακμῆς. Ἀντιθέτως ἡ θέση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου καί τοῦ Γένους μας, τηρουμένων βέβαια πάντοτε τῶν ἀναλογιῶν, ἐνισχύεται, σέ σχέση μέ τήν προηγούμενη περίοδο. Στά χρόνια αὐτά ἀποκτᾶμε ἐρείσματα καί δυνατότητες ἄμεσης παρέμβασης στήν Ὑψηλή Πύλη.

Κατ' ἀρχήν ἀξιοποιοῦνται οἱ Φαναριῶτες. Ἡ κοινωνική αὐτή δύναμη, ἐγκατεστημένη στό Φανάρι, στή συνοικία ὅπου ἐδρεῦει τό Πατριαρχεῖο, μεταβάλλεται στόν ἰσχυρότερο κοινωνικό φορέα τοῦ Γένους μας. Μέ τήν οικονομική εὐρωστία πού ἀπέκτησαν ἀσχολούμενοι μέ τό ἐμπόριο, μέ τήν αἴγλη τῆς πνευματικῆς τους κατάρτισης καί τή γλωσσομάθειά τους, ἀξιοποιοῦνται ἀπό τήν Πύλη (οἱ ὑπήκοοι τῆς ὁποίας ἐξ αἰτίας τοῦ κορανίου ἀποστρέφονται τό ἐμπόριο καί τίς ξένες γλῶσσες), καί φθάνουν μέχρι τή θέση τοῦ Μεγάλου Διερμηνέα. Παράλληλα τό 1661 ἀναλαμβάνουν, μέ πρῶτο τόν Παναγιώτη Νικαίου, τήν ἡγεμονία τῆς Μολδαβίας καί τό 1709, μέ πρῶτο τό Νικόλαο Μαυροκορδάτο, τήν ἡγεμονία τῆς Βλαχίας καί τό 1701 καταλαμβάνουν τή θέση τοῦ Δραγουμάνου τοῦ στόλου.

Τό ἐκκλησιαστικό καί πνευματικό κύρος πού τούς ἔδινε ἡ σύνδεσή τους μέ τό Πατριαρχεῖο, ἀλλά καί οἱ ἱκανότητες πού διέθεταν συνετέλεσαν ὥστε μέσα ἀπό τίς παραπάνω ἀρμοδιό-

τητες καί δραστηριότητες τῶν Φαναριωτῶν νά ἐνισχυθεῖ ἡ θέση τοῦ Γένους μας.

Παρόλον πού καί κατά τήν περίοδο αὐτή εἶχαμε ἐξισλαμισμούς στήν Κρήτη, στή Μακεδονία καί στόν Πόντο, οἱ δραστηριότητες τῆς ἐθναρχούσας Ἐκκλησίας γιά τήν παιδεία, καί τήν πνευματική καί πολιτιστική ἀνοδο τοῦ Γένους μας ἀναπτύσσονται μέ μεγαλύτερη εὐχέρεια. Ἡ ἀντίσταση συνυπάρχει μέ τή συναίνεση.

Ἀπό τή μιὰ οἱ νεομάρτυρες, μέ χαρακτηριστική τή δράση τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ καί ἀπό τήν ἄλλη οἱ Φαναριώτες μέ τήν τακτική τῆς συναίνεσης ἀπέναντι στήν Πύλη, συνθέτουν τίς δύο δυνάμεις τοῦ Γένους μας, καί πιστοί ἀμφοτέροι στήν ὀρθοδοξία διατηροῦν στή συνείδηση τῆς Ρωμιοσύνης τήν προσμονή καί τήν ἐλπίδα γιά ἓνα καλύτερο αὐριο, μέ τήν προοπτική τῆς ἀπελευθέρωσης καί τῆς πολιτικῆς μας κυριαρχίας στά ὄρια πού ἔδρασε ἡ ἑλληνορθόδοξη Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία. Εἶναι πολύ χαρακτηριστική ἡ ἄποψη τοῦ Ράνσιμαν «*Στό βάθος τῆς σκέψεως κάθε Ἑλληνα, ὅσο πιστά κι ἂν συνεργαζόταν μέ τοὺς νέους Τούρκους κυριάρχους του, φώλιαζε ἡ πίστη ὅτι μιὰ μέρα ἡ ἔξουσία τοῦ Ἀντίχριστου θά κατέρρει καί ὅτι τότε ὁ ἐνωμένος ἑλληνικός λαός θά σηκωνόταν καί πάλι γιά νά ξαναδημιουργήσει τήν ἅγια αὐτοκρατορία του*».

Στή συνείδηση τοῦ Γένους μας ἀνδρώνεται κατά τήν περίοδο αὐτή ἡ πεποίθηση γιά τήν ἐπικείμενη ἀπελευθέρωσή του, γιά τήν ὀλοκλήρωση τῆς σταματημένης λειτουργίας στήν Ἀγία Σοφία. Σ' αὐτό θά βοηθήσει ἓνας νέος παράγοντας πού ἐρχεται νά ἐνισχύσει τή θέση τῆς Ρωμιοσύνης. Πατριαρχεῖο καί Γένος μέ τή Συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ τό 1774, τοῦ Ἰασίου τό 1792 καί τῆς Κωνσταντινουπόλεως τό 1800 ἐνδυναμώνουν τή θέση τους μέσα στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία, χάρις στήν οικονομική χειραφέτηση πού φέρνουν οἱ ἐμπορικές δραστηριότητες τοῦ Γένους μας μέ τή ρωσική σημαία. Γιά τό λόγο αὐτό, ὁ Σουλτάνος Ἀβδούλ Χαμίτ ὁ Α' (1774-1789) καί ὁ διάδοχός του Σελῆμ ὁ Γ' (1789-1807) κατανοώντας τή συμβολή τοῦ Γένους μας στήν οικονομική ἀνάπτυξη τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐπιτρέπουν τήν ἴδρυση ναῶν καί ἐκδίδουν φερ-

μάνια πού βοηθοῦν, ἔστω καί μέ τίς ποικίλες παραβιάσεις τους, στήν ἄσκηση τῶν λειτουργικῶν πράξεων τῶν ὀρθοδόξων.

Ἦδη ὁμως βρισκόμαστε στό τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα. Τό 1789 ἔχουμε τή Γαλλική ἐπανάσταση καί οἱ νέες ιδέες γιά ἐλευθερία, ἰσότητα, δικαιοσύνη, ἔχουν ἐπιδράσει στούς Ἕλληνες διανοούμενους τῆς διασποράς, μέ ἀποτέλεσμα νά διασπᾶται ἡ παραδοσιακή ἰδεολογία τῆς Ρωμοσύνης. Τό Γένος μας καί φυσικά τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, βρίσκονται μπροστά στή νέα αὐτή πραγματικότητα. Ὅπως γράφει ὁ καθηγητής Ν. Ζαχαρόπουλος, «*νέαι πολιτικά καί κοινωνικά ἰδέα σημειοῦν τήν παρουσίαν των, δημιουργοῦσαι τάσεις πρός νέα σχήματα καί διαμορφώσεις τῶν ἐν Εὐρώπῃ λαῶν εἰς τοὺς ἀντιστοίχους χώρους. Αἱ ἐπιδράσεις τῶν ἰδεῶν τούτων καί τῶν σχετικῶν πρός αὐτάς γεγονότων ὑπῆρξαν βεβαίως ἀξιόλογοι καί ἐν τῷ ἑλληνικῷ χώρῳ*».

Γιά νά κατανοήσουμε τή στάση τῶν παραδοσιακῶν δυνάμεων ἀέναντι στό νεωτεριστικό ρεῦμα τοῦ διαφωτισμοῦ πρέπει νά ὀριοθετήσουμε τά ὄράματα καί τοὺς στόχους τοῦ Πατριαρχείου πού ταυτίζονται μέ τά ὄράματα, τοὺς στόχους καί τίς προσδοκίες ὀλόκληρου τοῦ Γένους μας, τῆς Ρωμοσύνης.

Προηγουμένως ὁμως μιά διευκρίνιση. Ἄλλο παραδοσιακός καί ἄλλο συντηρητικός. Ἡ παραδοσιακή ἰδεολογία διακρίνεται γιά τή δυναμική της, γιά τή δυνατότητα τῆς σύζευξης τοῦ χθές μέ τό σήμερα. Σέ ἀντίθεση μέ τή συντηρητική στάση τῆς ζωῆς ἡ ὁποία ἐπιμένει νά διατηρεῖ ἀνεξέλεγκτα τό χθές καί νά ἀπορρίπτει τό σήμερα ἢ μέ τή νεωτεριστική ἀντίληψη ἡ ὁποία δέχεται ἀνεξέλεγκτα τό νέο χωρίς νά σκέπτεται τίς συνέπειες τῆς ἀλόγιστης περιθωριοποίησης τοῦ χθές, ἀπό τόν ὑποσκελισμό τῆς παράδοσης, ἡ παραδοσιακή ἰδεολογία προβαίνει στό συγκερασμό τοῦ χθές καί τοῦ σήμερα, τοῦ παραδοσιακοῦ καί τοῦ νέου, υἰοθετώντας τό μέτρο στή ζωή.

Ἡ ἀντίθεση μεταξύ διαφωτισμοῦ καί εἰδικότερα τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, πού μᾶς ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερα, δέν εἶναι ἀντίθεση γιά τίς ἀξίες τῆς ἰσότητας, τῆς ἐλευθερίας καί τῆς

δικαιοσύνης. Οί αξίες αυτές για τήν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία ὑπῆρξαν πάντοτε σταθερές καί ἀναλλοίωτες ἠθικές ἀρχές, πού ἀπορρέουν ἀπό τή χριστιανική ἠθική καί βιώνονται ἀπό τήν Ἐκκλησία καί τούς πατέρες, οἱ ὅποιοι τίς προέβαλαν καί τίς ἀγίασαν μέ τή ζωή καί τό ἔργο τους.

Ἡ αἰτία λοιπόν τῆς παραπάνω ἀντίθεσης - σύγκρουσης ἐδράζεται στήν πνευματική διαφοροποίηση τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Ρωμιοσύνης πρὸς τό νεοελληνικό διαφωτισμό. Γιατί ὁ μὲν διαφωτισμός διασποῦσε τήν ἱστορική μας συνέχεια, ἡ δέ παραδοσιακή ἰδεολογία τή διασφάλιζε.

Πιό συγκεκριμένα ὁ νεοελληνικός διαφωτισμός βρέθηκε ὑπὸ τήν ἐπίδραση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διαφωτισμοῦ, ὁ ὅποιος γνώρισε τόν παπικό μεσαιωνικό ὀλοκληρωτισμό καί τήν κοινωνικά διαρθρωμένη μεσαιωνική κοινωνία τῶν δουλοπαροίκων, τῶν εὐγενῶν καί τῆς ἱερᾶς ἐξέτασης, ὅπου ἡ κοινωνική θέση τοῦ ἀνθρώπου καθορίζεται μέ τή γέννησή του.

Ὁ δυτικός κόσμος ὑπὸ τήν ἐπίδραση τοῦ διαφωτισμοῦ, στήν πνευματική συγκρότηση τοῦ ὁποίου καθοριστικό ρόλο ἔπαιξε ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικός πολιτισμός, ἀποποιήθηκε τόν παπικό μεσαιωνισμό καί ὅλη αὐτή τήν πραγματικά ἀνελεύθερη κοινωνία. Ὁ νεοελληνικός διαφωτισμός, καί ἐδῶ ἔγινε τό τραγικό λάθος πού ὀδήγησε στή μετέπειτα συρρίκνωση καί βαλκανοποίηση τοῦ ἑλληνισμοῦ, παραλλήλισε τόν εὐρωπαϊκό μεσαιῶνα μέ τήν ἑλληνορθόδοξη βυζαντινή κοινωνία. Ἡ κοινωνία ὅμως τῆς ἑλληγορθόδοξης αὐτοκρατορίας δέν γνώρισε κοινωνικά status, ἀφοῦ ἄλλωστε οὔτε ἡ κληρονομική αὐτοκρατορική διαδοχή ἴσχυσε στό Βυζάντιο. Γι' αὐτό καί δέν μπορεῖ νά ταυτιστεῖ μέ τόν δυτικό μεσαίωνα. Ἡ ἀποποίηση τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τόν νεοελληνικό διαφωτισμό διασποῦσε τήν ἱστορική συνέχεια τοῦ Γένους μας καί παράλληλα στρεφόταν ἐναντίον τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριαρχείου, πού συνέχιζε τήν πνευματική καί πολιτισμική παρουσία τοῦ Βυζαντίου στούς χρόνους τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καί συνάμα ἐξέφραζε τή συνείδηση καί τά ὀράματα τοῦ Γένους, πού συμποσοῦνταν στήν ἀνασύσταση τῆς αὐτοκρατορίας μας μέ κέντρο τήν Κωνσταντινούπολη. Ἡ διαφορά δηλαδή μεταξύ διαφωτισμοῦ καί παραδοσιακῆς ἰδεο-

λογίας παρόλον πού κάποιοι φορεῖς τῆς δεύτερης, ὅπως ὁ Ἄθανάσιος Πάριος, δέν τό ἐξέφρασαν σαφέστατα δέν ἐδράζεται στίς ἀρχές τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἰσότητος καί τῆς δικαιοσύνης, ἀλλά στή στάση τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ πού ἀγνοοῦσε τό Βυζάντιο μέ τήν ὀρθόδοξη παράδοσή του καί γοητευόταν, ὅπως καί οἱ εὐρωπαϊοί διαφωτιστές, μόνο ἀπό τόν ἀρχαῖο ἑλληνικό πολιτισμό, γεγονός πού ἀφ' ἑνός διασποῦσε τήν ἱστορική συνέχεια τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου περιθωριοποιοῦσε τόν ἑλληνισμό στά Βαλκάνια καί ἰδεολογικά ἀφελλήνιζε τή Μικρά Ἄσια.

Τό Πατριαρχεῖο ὄχι μόνο δέν εἶχε κανένα πρόβλημα μέ τό Ρήγα Φεραῖο, πού υἰοθετοῦσε τίς κοινωνικές ἀξίες τοῦ διαφωτισμοῦ, καί παράλληλα μέ τήν «χάρτα» του διασφάλιζε τήν ἀνασύσταση τῆς χαμένης αὐτοκρατορίας, ἀλλά ἀντιθέτως τό πατριαρχικό κλίμα τῆς Κωνσταντινούπολης καί τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν, ὅπου δροῦσαν οἱ Φαναριῶτες εἶχε συγκροτήσει ἰδεολογικά τόν Ρήγα Φεραῖο κατά τό πέρασμά του ἀπό ἐκεῖ. Γιά τόν ἴδιο λόγο τό Πατριαρχεῖο, εἶδε μέ συμπάθεια τίς διαθέσεις τῆς Αἰκατερίνης τῆς Μεγάλης γιά τήν ἀνασύσταση τῆς αὐτοκρατορίας καί ὁ ἐξόριστος Πατριάρχης Σεραφεῖμ μέτεχει στά Ὀρλωφικά.

Ἄλλά καί ὁ Δημήτριος Καταρτζῆς ὅταν γράφει: «ἀφ' οὗ ἔννος Ρωμηός συλλογιστῆ μιά φορά πῶς κατάγεται ἀπό τόν Περικλέα, Θεμιστοκλέα καί ἄλλοις παρόμοιους Ἕλληνας, ἢ ἀπ' τοὺς συγγενεῖς τοῦ Θεοδοσίου, τοῦ Βελισαρίου, τοῦ Ναρσή, τοῦ Βουλγαροκτόνου, τοῦ Τζιμισκῆ κ' ἄλλων τόσων μεγάλων Ρωμαίων, ἢ ἔλκει τό γένος του ἀπό κανέναν ἅγιο; ἢ ἀπό κανέναν του συγγενῆ, πῶς νά μήν ἀγαπᾷ τοὺς ἀπογόνους ἐκείνων κι' αὐτῶν τῶν μεγάλων ἀνθρώπων;... Πῶς νά μήν πονῆ αἰωνίως τό ἔδαφος πού τοὺς ἀνάθρεψ' ἐκείνους κ' αὐτουνούς; Καί τραβῶντας ἄσμενος τό δούλειό του ζυγό, πῶς νά μή βρέχη μέ δάκρυα τόν τόπο πού ἔβασαν μέ τό αἷμα τους, ἐκεῖνοι γιά δόξα, κ' αὐτοί γιά τή σωτηρία τους;», διασφαλίζοντας ἔτσι μέ τό κείμενο του ὁ Καταρτζῆς τήν ἱστορική συνέχεια τοῦ Γένους μας καί δημιουργώντας παράλληλα τήν προοπτική γιά ἀνασύσταση τῆς ἑλληνορθόδοξης αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, καί τήν πραγ-

μάτωση τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ὄχι μόνο δέν ἀντιμετωπίζεται μέ σκεπτικισμό ἀπό τό Πατριαρχεῖο, ἀλλά ὁ Καταρτζῆς δύναται νά θεωρηθεῖ ὡς ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐκπρόσωπος πού ἐκφράζει τὴν παραδοσιακὴ ἰδεολογία τοῦ Πατριαρχείου, πού συνυπάρχει μέ τὴν Ὁρθοδοξία καί τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα.

Μέ τὰ δεδομένα αὐτά ὅταν ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' θυσιαζόταν κατὰ τὴν ἔναρξη τῆς μεγάλης ἐπανάστασης τοῦ 1821, ὁ ἀπαγχονισμός του σηματοδοτοῦσε τὴν ἔναρξη τῶν ἀγῶνων ἐκείνων πού θά ὀλοκληρώνονταν μέ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κωνσταντινούπολης καί τὴν ἀνασύσταση τῆς ἑλληνορθόδοξης αὐτοκρατορίας.

Δυστυχῶς ἡ μετέπειτα πορεία τοῦ ἑλλαδικοῦ κρατιδίου ἦταν διαφορετικὴ. Ἡ στάση του ἀπέναντι στό Πατριαρχεῖο, πού ἀπορρέει ὅπως εἶπαμε ἀπό τὴν ταύτιση τῆς ἑλληνορθόδοξης αὐτοκρατορίας μέ τὸν εὐρωπαϊκὸ μεσαίωνα καί τὴν συνακόλουθη ἀποστροφή τῶν δύο αὐτῶν ἱστορικῶν περιόδων, πού εἶχαν ὅμως ἐντελῶς διαφορετικὰ κοινωνικά δεδομένα, ἡ παθολογικὴ τέλος προσκόλλησις τοῦ ἑλλαδικοῦ κρατιδίου στόν ἀρχαιοελληνικὸ πολιτισμὸ, ὀδήγησαν στό ἑλλαδικὸ αὐτοκέφαλο τοῦ 1833. Αὐτὸ ἦταν συνέπεια τῆς πεποιθήσεως ἰκανοῦ μέρους τῆς ἑλλαδικῆς *intelgentia* ὅτι τό ἑλλαδικὸ κράτος δέν εἶχε σχέση μέ τό Βυζάντιο καί ὡς ἐκ τούτου μέ τό Πατριαρχεῖο.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἀρνητικὴ ἀποψη γιὰ τό Βυζάντιο ἔχει ὁ Κοραῆς, καθὼς ἐπίσης ὁ Νεόφυτος Βάμβας, ὁ Σαρίπολος πού χαρακτηρίζει τό Βυζάντιο ὡς τό «*ἀνάμεσον χάσμα*» μεταξὺ ἀρχαίου καί νέου ἑλληνισμοῦ καί ὁ Στέφανος Κουμανούδης πού ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας, ἐάν θέλουν νά εἶναι Εὐρωπαῖοι, νά στραφοῦν στὴν κλασικὴ τέχνη καί νά γκρεμίσουν τίς βυζαντινὲς ἐκκλησίες. Τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Βυζαντίου καί μαζί μ' αὐτὴ τὴν ἱστορικὴ συνέχεια καί ἐνότητα τοῦ ἑλληνισμοῦ πραγματώνει ὁ Παπαρηγόπουλος καί ὁ Ζαμπέλιος.

Σ' ἓνα κείμενο τοῦ 1903, γραμμένο ἀπὸ κάποιο ρῶσο πρίγκιπα ἀναφέρεται πολὺ χαρακτηριστικὰ ἡ ἰδεολογικὴ ἀντίθεση πού εἶχε συντελεστεῖ στό Γένος μας κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα.

«Μετά τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, ἐν ταῖς ὑπὸ τὴν ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν χώραις ἔμεινεν πολυάριθμος ἑλληνικὸς

πληθυσμός. Χάρις εἰς τὴν ἔμφυτον αὐτῶ εὐτολμίαν καὶ ὀξύνοιαν, συνεκέντρωσεν οὗτος εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὸ κύριον μέρος τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ὑπερέχων δὲ ἀριθμητικῶς, ἐν τῇ τῇ πρωτεύουσῃ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐμπορικοῖς κέντροις τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀποτελεῖ νῦν λίαν σεβαστὸν στοιχεῖον ἐν Τουρκίᾳ. "Ἄν οἱ Ἕλληνες τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἀποκαλῶσιν ἑαυτοὺς διαδόχους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἱ ἐν Τουρκίᾳ βιοῦντες Ἕλληνες, κατὰ μείζονα λόγον καί, ὡς εἰπεῖν, βασιμώτερον θεωροῦσιν ἑαυτοὺς ἀπογόνους τῶν βυζαντινῶν. Σημεῖον διευθύνσεως διὰ τοὺς πρώτους ἀποτελοῦσιν αἱ Ἀθῆναι, διὰ τοὺς δευτέρους δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις ὅπως παρά τοῖς Ἕλλησι τοῦ Βασιλείου ὡς ἀντικείμενον ἐθνικῆς ὑπερηφανείας χρησιμεύει ἢ ἠρειπωμένη Ἀκρόπολις μετὰ τοῦ Παρθενῶνος, οὕτως οἱ Ἕλληνες τῆς Τουρκίας σέβονται ὡς ἱερόν μνημεῖον τῆς πατρίου τέχνης τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας μεταβεβλημένον ἤδη εἰς τέμενος μουσουλμανικόν».

Μετὰ τὰ δεδομένα αὐτὰ ἡ διάσπαση τῆς ἱστορικῆς μας συνέχειας πραγματώθηκε ἐπίσημα στὸν ἐκκλησιαστικὸν χῶρον τὸ 1833 καὶ συνεχίστηκε ὡς τὸ 1850, μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν σχέσεων τῆς ἐλλαδικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Μητέρα Ἐκκλησία. Στὰ χρόνια αὐτὰ ἐνῶ θὰ περιμέναμε νὰ ὑπάρχει στενὴ σχέση μετὰ τῶν δύο κέντρων τοῦ Γένους μας, τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ τῆς Ἀθήνας γιὰ νὰ ἐνισχύεται ἡ ἑλληνοποίηση τοῦ Γένους μας καὶ τῆς Ρωμοσύνης, ἡ Ἀθήνα ὄχι μόνον τοποθετήθηκε ἐχθρικά πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο, ἀλλὰ δημιούργησε τὸ προηγούμενον καὶ στοὺς ἄλλους βαλκανικοὺς λαοὺς νὰ ζητήσουν αὐτονόμησιν ἀπὸ αὐτό. Μετὰ τὸ 1850 καὶ εἰδικὰ πρὸς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ στίς ἀρχές τοῦ 20ου τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖο καὶ τὸ Γένος μας ἔζησαν τίς καλύτερες ἡμέρας, μετὰ τὴν ἄλωση, μέσα εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ λειτουργία τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, τοῦ Φροντιστηρίου τῆς Τραπεζοῦντας, τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς τῆς Σμύρνης καθὼς ἐπίσης καὶ πλῆθος ἄλλων μέσων καὶ κατωτέρων ἑλληνικῶν Σχολῶν, ἡ παρουσία ἰσχυρῶν οἰκονομικῶν παραγόντων, τοῦ Ζάππα, τοῦ Ζαρεΐφη, τοῦ Συγγροῦ, τοῦ Στεφάνοβιτς, δηλώνουν ὄχι μόνον τὴν ἀφύπνι-

ση τῆς Ρωμοσύνης καί τήν παγίωση τῆς ἐθνικῆς ἑλληνικῆς τῆς συνείδησης, ἀλλά καί τήν κυρίαρχη πνευματική καί πολιτισμική τῆς κυριαρχία μέσα στήν παρηκμασμένη Ὄθωμανική αὐτοκρατορία. Ἡ Ἐκκλησία κατά τούς χρόνους αὐτούς ἐπιτελεῖ τό χρέος τῆς πρὸς τόν μακεδονικό ἑλληνισμό. Ὅταν μετὰ τό 1870 οἱ Βούλγαροι δραστηριοποιῶνται καί μέ βιαιότητες προσπαθοῦν νά προσαρτήσουν στήν Ἐξαρχία τούς ἑλληνόφωνους καί σλαβόφωνους, ἀλλά μέ ἑλληνική ἐθνική συνείδηση, πληθυσμούς τῆς Μακεδονίας, τό Πατριαρχεῖο μέ τόν φωτισμένο πατριάρχη Ἰωακείμ τόν Γ', ξεκίνησε ἕνα νέο ἀγῶνα γιά τή διάσωση τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ, πρὶν ἀπό τήν Ἀθήνα, πού μόλις τό 1904 ἔστειλε στή Μακεδονία τόν Παῦλο Μελά. Νέοι ἱεράρχες, ἀπόφοιτοι τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης, στέλνονται στή Μακεδονία, γιά νά ἐμψυχώσουν τήν ἐθνική συνείδηση τοῦ μακεδονικοῦ ἑλληνισμοῦ καί νά ὀργανώσουν ἐπαναστατικά σώματα, προστατεύοντας ἔτσι τή Μακεδονία ἀπό τίς βουλγαρικές βιαιότητες, μέ ἀποτέλεσμα ὁ μακεδονικός ἑλληνισμός νά ἐνισχυθεῖ στόν ἀγῶνα του κατά τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας καί νά διασφαλιστεῖ ἡ ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας.

Μετὰ τό 1906, πού ἡ Πύλη ἀναγκάζει τό Πατριαρχεῖο νά ἀποσύρει τούς παραπάνω ἀρχιερεῖς ἀπό τήν ἑλληνική Μακεδονία, γιατί ἐνοχλήθηκε ἀπό τήν ἐθνική τους δράση, ὁ Ἰωακείμ ὁ Γ' ἐπάνδρωσε τίς Μητροπόλεις τῆς Μ. Ἀσίας μέ τούς ἴδιους ἀρχιερεῖς, γιά νά συνεχίσουν ἐκεῖ τήν ἐθνική τους δράση, νά ἐνισχύσουν τό μικρασιατικό ἑλληνισμό, καί νά ἀναδειχθοῦν δύο ἀπ' αὐτούς, ὁ μετέπειτα Σμύρνης Χρυσόστομος καί ὁ Κυδωνιῶν Γρηγόριος, ἐθνομάρτυρες κατά τή μικρασιατική καταστροφή.

Λίγο πρὶν τή μικρασιατική καταστροφή, κατά τήν κατάληψη μέ τόν Ἐλευθέριο Βενιζέλο τῆς Σμύρνης καί τῶν μικρασιατικῶν παραλίων ἀπό τόν ἑλληνικό στρατό, ὁ ἑλληνισμός ἀλλά καί τό Πατριαρχεῖο ζοῦν τίς μεγάλες στιγμές, ὅπου συγκροτεῖται ἡ Μεγάλη Ἑλλάδα τῶν δύο ἡπείρων καί τῶν πέντε θαλασσῶν, καί ὅλοι τότε προσδοκοῦσαν τήν ὥρα πού ὁ Πατριάρχης θά συνέχιζε τή σταματημένη λειτουργία στήν Ἁγία Σοφία. Μετὰ τή Μικρασιατική καταστροφή τό Πατριαρχεῖο

παραμένει πρωτόθρονο στην Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία καί διατηρεῖ τὰ πρεσβεῖα τιμῆς, ἔναντι τῶν ἄλλων Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων, ὅπως κατοχυρώνονται ἀπό τόν 28ο κανόνα τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ὁ ὁποῖος ἐπικυρώνει τήν ἀπόφαση τῆς Β' ἐν Κωνσταντινουπόλει Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Διατηρεῖ δηλαδή το πρωτεῖο μέσα στόν Ὁρθόδοξο κόσμο, πρωτεῖο θυσιαστικῆς προσφορᾶς, ταπείνωσης καί σύνεσης, στήν ὑπηρεσία τοῦ ὄλου ὀρθόδοξου Γένους.

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί τό Γένος μας πορεύθηκαν στά χρόνια μετά τήν ἄλωση ἕνα δρόμο κοινό καί ταυτόσημο. Ἡ πορεία αὐτή στους πρώτους αἰῶνες, ἐξ αἰτίας τῶν δυσκολῶν συνθηκῶν ὑπῆρξε ιδιαίτερα ὀδυνηρή. Ὅμως ἡ παρουσία, μετά τήν ἄλωση, τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐξασφάλισε στό Γένος μας καί στό Γένος τῶν ὀρθοδόξων γενικότερα, ἕνα σημεῖο ἀναφορᾶς, ἕνα θεσμό μέριμνας γιά τήν Ὁρθοδοξία.

Μελετώντας τούς χρόνους μετά τήν ἄλωση, συμπεραίνουμε ὅτι ὄχι μόνο ἡ ὑπαρξη τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλά καί ἡ ἐπιβίωση τῶν ἄλλων βαλκανικῶν ἔθνῶν, ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα τῆς παρουσίας καί τῆς δραστηριότητος τοῦ Πατριαρχείου ἡ ὁποία κορυφωνόταν σέ ἐποχές πού οἱ πολιτικές καταστάσεις στήν Ὀθωμανική αὐτοκρατορία τό ἐπέτρεπαν.

Ἡ ποιμαντική μέριμνα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας μέ τούς ἱεράρχες, τούς κληρικούς καί τούς νεομάρτυρες, μέ τούς ναοούς πού κτίζονταν καί τὰ σχολεῖα πού ἰδρύονταν, βοήθησαν τό Γένος μας καί τούς Ὁρθοδόξους λαούς τῆς Βαλκανικῆς, νά διατηρήσουν τήν ὀρθόδοξη πίστη τους καί μαζί μ' αὐτή τήν πνευματική καί πολιτιστική τους ιδιαιτερότητα, νά διαφοροποιηθοῦν ἔθνικά, κατά τόν 19ο αἰῶνα, — κάτω βέβαια ἀπό τήν ἐπίδραση τῆς νέας πραγματικότητος πού ὀριοθετεῖ ἡ ἀφύπνιση καί συγκρότηση τῶν ἔθνικῶν ιδιαιτεροτήτων, — καί τέλος νά δημιουργήσουν τὰ ἀνεξάρτητα ἔθνικά τους κράτη.

Ὁ Κύριλλος Λούκαρις.

Ὁ Μάξιμος Γραικός.